

AMMIANUS MARCELLINUS, PRISCUS VE IORDANES'DE ATTILÂ VE HUN TASVİRLERİ

Tunç TÜREL

Özet: Bu makale Hunların ve Attila'nın, üçü de farklı yüzyıllarda yaşamış, üç Romalı yazar tarafından nasıl betimlendiklerini ele almaktadır. Kavimler Göçü'nün tetikleyicisi Hunlar yaşadıkları dönemdeki medeniyetin merkezi sayılan Roma imparatorluğunda derin izler bırakmışlardır. Bu izler farklı yüzyıllardaki yazarlar tarafından farklı şekilde aktarılmıştır. Geç Antik Çağ'ın en ünlü tarihçilerinden biri olan Ammianus Marcellinus için, İS 378 yılında Gotlara karşı Hadrianopolis'de yenilgiyle sonuçlanan savaşa giden yolu "vahşi Hunlar" hazırlamış; 448 yılında Attila'nın sarayına diplomatik görevle gönderilen Priscus medeni halklar gibi sütunlarla süslü bir sarayda yaşayan, kibirli ve kudretli bir Hun kralıyla tanışmış; Hunların artık güçlerini yitirdiği 6. yüzyılda yazan Iordanes ise Katalan Savaşı'nı anlatırken Attila'nın askeri lider özelliklerini yüceltmekten kendini alamamıştı. Bu yazarların amaçları ne olursa olsun Attila ve Hunlar, bu yüzyıllarda Roma tarih yazıcılığında daha önce örneği olmamış korku ve hayranlık dolu izler bırakmışlardır.

Anahtar kelimeler: Hunlar, Attila, Roma, Antik Çağ, Tarih yazımı, Ammianus, Priscus, Iordanes.

The Portrayal of the Huns and Attila in Ammianus Marcellinus, Priscus and Iordanes

Abstract: In this paper, the portrayals of the Huns and Attila by three Roman historians from three different centuries are examined. The Huns, who had triggered the Great Migrations left their traces on the Roman Empire, the self-proclaimed centre of civilization. These traces were differently interpreted by historians, who lived in three different periods. For Ammianus Marcellinus, who has been probably the most well-known historian of the Late Antiquity, the "savage" Huns had prepared the way into defeat against the Goths in Adrianople, 378 AD. For Priscus, who had been sent to the camp of Attila in 448 as a part of the political mission, the Huns were almost a civilized tribe, which was being led by a mighty and arrogant Hunnic king. In the 6th century, when the Huns were nothing but mercenaries, Iordanes was describing the Battle of the Catalaunian Plains of the previous century and praising the military leadership qualities of Attila. Whatever their motives may be, Attila and the Huns left an unprecedented fear and awe inspiring marks on this period of the Roman historiography.

Key words: Huns, Attila, Rome, Antiquity, Historiography, Ammianus, Priscus, Iordanes.

Giriş

İS¹ 376 yılında Gotların Tuna Nehri üzerinden, güneydeki Roma topraklarına geçişiyle başlamış ve 568 yılında Lombardların Kuzey İtalya'yı istilalarına dek sürmüş Kavimler Göçü olarak adlandırılan dönem², günümüz Avrupa haritasına baktığımızda, Geç Antik Çağ ile Erken Orta Çağ'ın belki de en önemli olayı sayılmalıdır. Birbiriyle benzer kültüre sahip, ancak birbirinden politik açıdan kopuk çeşitli Cermen kavimleri Orta Asya'dan gelen Hunların boyunduruğu altına girmemek için aileleri ve tüm varlıklarıyla beraber yaşayabilecekleri yeni topraklar arayışına çıkmış ve bu arayış birçoğunu Roma İmparatorluğu'nun topraklarına sürüklemiştir. İlk göç hareketlerinin başladığı 4. yüzyılın son çeyreğinde Roma gücünün zirvesinde bulunmaktaydı. Ancak, Britanya'dan Suriye'ye, Mısır'dan Ren Nehri'ne kadar uzanan imparatorluğu, özellikle de Batı tarafını zor günler bekliyordu. 4. yüzyılın sonlarından itibaren çocuk imparatorlar³ ve *de facto* güç sahibi *magister militum*ların⁴ kişisel hırsları ve ajandaları arasında çalkalanacak olan Batı Roma, bu iç karışıklıkların yanı sıra dışarıdan gelmiş ve Batı'nın 476 yılındaki düşüşüne kadar da gelmeye devam edecek olan barbar⁵ kavimlerin saldırılarıyla giderek zayıflayacaktı.

Tüm bu olayları tetikleyen sebep 375 yılında, tarihî kayıtlarda uzun bir sessizliğin ardından birden ortaya çıkmış Hunların, Alan ve Got yerleşim bölgelerini ele geçirmesiydi. Hun orduları ilerledikçe Cermen kavimleri domino taşlarını andırırcaasına bir bir Hunların egemenliği altına giriyor, çok kısa bir süre öncesine değin Roma'nın gölgesi altında yaşayan kavimler artık Hun liderlerin ağzından çıkacak sözlere bakıyordu. Hunlardan kaçan bazı Got gruplar Roma sınırını aşip soluğu Balkanlarda almış, hatta Doğu'nun *augustusu* Valens'in onayıyla yerleşecekleri bir bölge ve işleyecekleri toprağa sahip olmuşlardı. Valens'in bu eylemi Gotların üzüntülerine empati kurabildiğinden kaynaklanmamıştı. İmparatorluk sık sık yaşanan iç savaşlar ve sınır ötesi operasyonlarla savaşçı kaybediyordu ve Roma'nın yaşayabilmesi için lejyonları askerlerle doldurulmalıydı. Gotlar edindikleri toprak karşılığı Roma ordusunda, Roma için *foederati* olarak savaşacaklardı. Ancak karşılıklı da olsa bu antlaşmalar herkesi memnun etmemiş, kimi Romalılar kendilerinden olmayan bu barbarlarla bir arada yaşamaya pek istekli olmamışlardı. Hunlardan kaçan Gotlar, açıklarını giderebilmek için çocuklarını köle olarak satıp karşılığında

¹ Aksi belirtilmedikçe tüm tarihler İS olacaktır.

² Almancası "Völkerwanderung" olan Kavimler Göçü kavramı 18. yüzyılda, Michael Ignaz Schmidt'in "Geschichte der Deutschen" adlı eseriyle doğmuştur.

³ 395 yılında, Batı Roma için imparator Honorius ve Doğu Roma için imparator Arcadius ile başlamak üzere.

⁴ Geç Roma İmparatorluğu'nda en üst rütbe sahibi komutan.

⁵ "Barbar" kelimesi günümüzdeki anlamından çok Antik Çağ'daki anlamıyla, Romalı, Yunan olmayan anlamında kullanılacaktır.

köpek eti aldıkları (Ammianus. 31. 4. 11) bir duruma düşmüşlerdi. Amacı ve sonucu çok farklı olan bu hareket Gotların isyan etmesine neden olmuş ve bir Roma ordusuyla, imparator Valens'in 378 yılında Hadrianopolis'te kılıçtan geçirildiği bir noktaya varmıştı. Roma tarihinin en büyük hezimetlerinden biri olan bu savaşın ardından 382 yılında yeni imparator I. Theodosius Gotlarla, bu sefer başka bir isyana yol açmayacağını umduğu bir antlaşmaya varabilmişti. Ancak bu barış da geçici olacaktı. 410 yılında Gotlar bu sefer Alarik önderliğinde önce Balkanları daha sonra Roma'yı yağmalayacak, aynı şehir 455'te Vandallar tarafından da 14 gün boyunca her şeyden mahrum edilecek ve bir başka Cermen olan Odoaker, Konstantinopolis'deki imparatorun hem Doğu hem Batı'ya yeteceğini belirterek son Batı Roma imparatorunu tahtından indirip, İtalya'yı içine alan bir Ostrogot Krallığını ilan edecekti.

Batı Roma'nın yıkılışında en büyük rolü oynayan etkenlerden biri bu Cermen kavimlerinin eylemleriyse, onların bu göçlerine sebep olan etken de Hunlardı. Hunların kökenine dair net bir cevap verebilmek günümüzde hâlâ tam olarak mümkün gözükmemektedir. Peter Heather, E.A. Thompson'ın "The Huns" isimli eserine yazdığı ön sözde bir Roma tarihçisine Hunlardan bahsederken, Orta Asya'daki Hiung-nu'lara⁶ hiç değinmemesini önerirken, Macar tarihçi Ligeti (1940/1996, s. 20) ve de la Vaissière (2005) 18. yüzyıl Fransız Türkolog de Guignes'in⁷ izinden giderek Hiung-nu ve Hunları aynı halk olarak görmektedir. Buna karşın, Roma tarihçisi J.B. Bury "Kuzey Zenghi Krallığı'ndan Rus steplerine sıçramak ölümcüldür ve bunu ancak hayal gücünün kanatlarında yapabilirsiniz, gerçeğin temellerinde değil" diyerek Hiung-nu tezine katılmayanlardan biri olduğunu belirtmektedir.

Avrupa'daki Hunları, özellikle de Attilâ'nın Hunlarının kim olduklarına dair bir şeyler söylememiz gerekiyorsa, bu konuda bugün biraz daha şanslıyız. Avrupalı Hunların yönetim şekli her şeyden önce bir konfederasyondur; içinde çeşitli halklara mensup insanlar yaşamaktaydı. Bu yüzden bu konfederasyona dâhil herkes ister Cermen veya Skir, hatta Grek ve Romalı olsun, o kişi bir Hun idi. Bu yeni "Hunların" kimileri savaşlarla Hunlara boyun eğmiş, kimi ise gücünün yanında yer alarak daha iyi yaşam şartları ve güç elde etme düşüncesinde Hun egemenliğini kabul etmişti (Váczy, 1940/1996, s. 67). Priscus'un fragmentlerinde kişisel tercih sebebiyle Hunların arasında kalmak istemiş bir Grekle tanıştığı sahne daha başka sebeplerin olabileceğini de kanıtlamaktadır (Prisc. fr. 8).

⁶ Avrupa'daki Hunların kökenlerinin dayandığı iddia edilen halk.

⁷ 1757 tarihli üç ciltlik "*Histoire generale des Huns, des Mongoles, des Turcs et des autres Tartares occidentaux*" isimli eserin sahibi. Guignes'in Hunların, Hiung-nularla aynı halk oldukları tezi Edward Gibbon'dan günümüze birçok tarihçiyi etkilemiştir.

Nicolle (1990, ss. 26-7) ve Lindner (1981) Hun konfederasyonunun Avrupa'daki Cermen kavimleriyle olan yakın ilişkileri sonucu Attilâ zamanında göçerlik özelliğini yitirmiş ve yerleşik bir Cermen kavmininkine benzer bir devlet sistemine yavaş yavaş dönmek üzere olan⁸ bir Hun imparatorluğundan bahsetmektedir. Bu, imparatorlukların doğaları gereği yerleşik bir yaşama sahip olmaları gerçeğini göz önüne alınıp değerlendirilirse daha olası görülebilir. Dikkate değer bir başka nokta ise Hunların meşhur oldukları kitleler hâlindeki süvari ordularına, Roma kaynaklarının 4. yüzyılın sonlarından itibaren değinmemiş olmalarıdır. Hun konfederasyonunun özellikle askerî kanadının yaya olarak savaşan Cermen kavimleri tarafından oluşturulduğu (Iordanes. Getica. 38. 197; Nicolle, 1990, s. 27) düşünülünce bu şaşırtıcı gelmemektedir. Ligeti'ye göre (1940/1996, s. 18) Hunların sadece egemen boyu diğer alanlardaki Cermen ve yabancı etkilerin dışındaydı ve tamamen Hunlardan meydana gelmekteydi.

Günümüzde bile etrafı soru işaretleriyle çevrili Hunlar o yüzyılların Romalıları için de oldukça esrarengizdir. Ammianus, onları olabildiğinde korkunç tarif ederken, Priscus için onların Romalılardan tek farkı Romalı olmamalarıydı. Romalı-Got tarihçi Iordanes ise Hunların artık Roma için savaşan paralı askerlerden fazlası olmadıkları 6. yüzyılda⁹ yazarken onların kökenlerini bataklıklar ve cadılarla dolu efsanelerde aramıştı. Üç yazar da üç farklı yüzyılda aynı halk hakkında yazmıştır. Ancak her bir yazarın Hunlarla ilgili verdikleri bilgilerin içinden “Hun” kelimesi çıkarılsa metinler birbirinden farklı halklar için yazılmış gibi gelebilecek farklılıktadırlar. Hunlar ve Romalıların arasında barış, ticaret ve paralı askerlik antlaşmaları olmuş olsa da Hunlar, Romalıları için barbar bir halktan fazlası değildi; bu belki Cermen kavimlerinden daha öte bir barbarlık olabilirdi; çünkü Kelt ve Cermen kavimleriyle yüzyıllardır tanışıklığı olan, hatta artık iç içe yaşamakta olan Romalıları için Hunlar “ansızın” ortaya çıkmış yeni bir halktı. Dahası, Hunlar Romalıların hakkında çok az bilgi sahibi olduğu bir bölgeden geliyorlardı: Antik Çağ'da Avrupa'nın sınırı kabul edilen Don Nehri'nin ötesinden.

1. Romalıların Barbar Halklara Bakışı

Scipio: Romulus'un uyruklarını barbar olarak tanımlayabilir miyiz? Laelius: Eğer Yunanların söylediği gibi Yunan olmayan herkes barbar ise, korkarım Romulus'un uyrukları da barbardı. Ama bu tanım karakterden daha çok konuştukları dil ile ilgiliyse, bu durumda Romalıları Yunanlardan daha fazla barbar değillerdi (Cicero, çev., 2008).

⁸ Bir başka deyişle, yarı yerleşik.

⁹ Doğu Romalı komutan Belisarius, imparator Iustinianus adına Afrika eyaletini geri kazanmak için Vandallara karşı yapıp, kazandığı 533 tarihli Ad Decimum ve Tricamarum savaşlarında Hun yardımcı birliklerinden yararlanmıştı.

Hunların tasvirlerini daha sağlıklı anlayabilmemiz için etnik köken kavramının Antik Çağ'da ne ifade ettiğine kısaca değinmekte fayda vardır. Geç Antikite'de etnik köken çok katmanlıydı (Halsall, 2007, s. 39). 534 yılında İtalya'da Got kralı ilan edilen Theodehad Latin ağırlıklı halkını Roma yasalarına göre yönetiyor, bir Romalı gibi giyiniyor, hükmediyor ve Roma geleneğine uygun yasalar yayımlıyordu. Ancak bu onun Got kimliğini kaybetmesine yol açmıyordu. Bugünkü Suriye topraklarında yaşayan bir yabancı 212'de imparator Caracalla'nın *Constitutio Antoniniana* fermanı ile Roma sınırları içinde yaşayan tüm özgürlere Roma vatandaşlığı vermesiyle artık bir Roma vatandaşı olmuştu. Roma'yı görmeyip, ana dilinin Latince olmayışı Romalı olmasını engellememişti. Britanya'daki bir Romalı ile Suriye'deki bir Romalı arasında kültürel farklılıklar pekâlâ olabilirdi, ancak hepsi de Romalı olduklarının bilincindedilerdi. Yerel kültürlerinin Roma kültürünün içinde eridiği yerlerde yaşıyorlar ve Roma imparatorunun ağzından dökülecek sözler hepsini ilgilendiriyordu. Bu yüzden Geç Antik Çağ'da Roma sınırları içerisinde yaşayan herkes Roma'nın bir parçasıydı. Kendi düşüncelerine uygun olarak: şehirli, medeni ve sınırların ötesindeki barbar halklardan daha gelişmiş.

Sınırların öbür tarafında yaşayan halklar da özellikle Roma için askerî vazifeler üstleniyordu. Örneğin isimsiz bir Frank askeri, Roma lejyonlarında savaşmış ve görevi onu yurdundan çok uzaklara götürmüştü. Hizmeti sırasında hayatını kaybettiği Tuna Nehri civarındaki mezar taşı Geç Antik Çağ'ın çok katmanlı etnik köken durumunu açıkça ortaya koymaktadır: *Francus civis, Romanus miles* (Corpus Inscriptionum Latinarum. 3.3567)¹⁰. Hun liderler ve askerler de sık sık Roma sancakları altında savaşmıştı. 409 yılında İtalya'da (Zosimus. çev., 1814), 420'lerde Afrika'da (Pseudo-Augustinus. *Epistolae*. 4) ve 434'de Romalı general Flavius Aetius komutası altındaki "büyük Hun" ordusu örnekleri bunlardan bazılarıdır. Şüphesiz sınırların ötesindeki bir Frank kendini nasıl hem Frank hem Romalı olarak görmüşse, bu Hunların arasında da kendisini Hun doğmuş ama Romalı askeri olmuş olarak görenler de vardı. Aslında sadece Roma sınırları içinde yaşayanlar Roma'nın birer parçası değildi; sınırların ötesinde yaşayan halklar da Roma vatandaşı olmamalarına rağmen, Roma'nın ister istemez birer parçasıydılar. Çünkü *barbaricumun* kimliğini Roma'nın ona verdiği değerler oluşturuyordu.

Romalılar için Romalı olmayan halkları barbar, yani yabancı kılan sebepler ise Antik Yunan felsefesine dayanmaktaydı. Bu, coğrafi ve etnik bir kategorizasyondan çok Romalı olmayan halkların yaşam tarzlarıyla ilgiliydi. İÖ 5. yüzyılda tarihçi Herodotos'dan beri kişi Akdeniz'den ne kadar uzaklaşırsa, o kadar yabancı olur düşüncesi hüküm sürmekteydi. Akdeniz medeniyetin doğduğu yerdi ve bu merkezden uzaklaşıldıkça, bu medeniyetten de

¹⁰ Frank vatandaşı, Roma askeri.

uzaklaşıyordu. Halsall'ın (2007, s. 46) örneklendirdiği gibi Yunanlarda Akdeniz'i merkeze koyan bu düşünceye göre daha Doğu'da yaşayan Asyalılar toprakta yetiştirdiklerini fazla zorluk yaşamadan alabiliyor ve mevsimlik hava koşullarının dramatik değişimlerine fazla maruz kalmıyorlardı. Bu da onları tembelleştirmiş ve monarşiye boyun eğmelerine sebep olmuştu. İskitlerle, Mısırlılar da fazla kuzey ve güneyde yaşamalarından dolayı sorun yaşıyorlardı. Dünyanın merkezinde olan Yunanlar ise her şeyden ne fazla, ne az; tanrı Apollon'un istediği gibi ölçülü bir şekilde etkilendiklerinden dolayı hem "en iyi savaşçılar" ve hem de "en iyi politik sistem olan demokrasi" onlardan çıkmıştı (Aristoteles. çev., 1932). Romalılar da, "Graecia capta ferum victorem cepit"¹¹ (Horace. *Epistulae*. II, 1, 156) deyişinin de gösterdiği gibi bunu olduğu gibi kabul etmişler ve Roma'nın merkez olduğu dünyalarında sınırda yaşayan yabancı kavimleri bu düşünceye göre yargılamışlardır. Bir Cermen ne zaman Akdeniz havzasına iner, şehirlerinde yaşar ve bu yaşamın sivil görevlerde yer almak gibi gerekliliklerini yerine getirirse, o zaman medeni bir hayata erişebilecektir. Kısacası yabancı halkları barbar yapan sebep Akdeniz'in sakinlerine sağladığı, onları ölçülü ve mantıklı bireyler hâline getirdiği özelliklerden yoksun olmalarıydı. Bu teoride çözümü oldukça kolay bir sorundu: kendini Roma'ya adayın her yabancıya Roma'nın kapısı sonuna kadar açıktı. Bir barbarın Romalı olması şaşılacak bir durum değildi ve bazı kriz anları hariç bunları başaran eski barbarlar etnik kökenleri yüzünden hiçbir sorun yaşamadan hayatlarını Roma'nın tüm getirilerinden faydalanarak sürdürebiliyorlardı. Roma topraklarına yerleştirilip, çiftçilik yapıyorlar, orduya katılıp barbar kavimlere karşı Roma uğruna savaşıyorlar ve Latince konuşuyorlardı. Batı'nın 395-408 yılları arasında *de facto* lideri olan Vandal Stilicho gibi bazıları magister militumluk derecesine erişebilecek kadar orduda yükselip, güç kazanabiliyorlardı.

Hunların bu dünya görüşünde aldıkları yer ise biraz farklıydı. Ammianus da pek çok Romalı tarihçi gibi kendisinden önce gelen tarihçilerin yaptığını yapmış ve onları basmakalıp bir kategoriye koymuştu. Priscus'un Hunları İskitler olarak anması Herodotos'dan bu yana gelen bu geleneğin bir yansımasıydı. Hunlar, Roma için yeniydi ve bu yeni olmanın getirdiği bilinmezlik onların bazılarınca İskitler olarak adlandırılmasına sebep olmuştu. Aynı kaderi 7-8. yüzyıllarda Franklara karşı savaşmış, fakat Hunlar olarak adlandırılmış Avarlar da paylaşacaktı. Romalı Geç Antik Çağ yazarları için Hunlar "fazlasıyla kuzeyde" yaşıyorlardı ve de bu onların "fazlasıyla vahşi" olmaları için yeterli bir sebepti.

¹¹ Tutsak Yunanistan, fatihini tutsak etti.

2. Kaynaklar

2.1. Ammianus Marcellinus

Ammianus Marcellinus, kendini *Res Gestae* eserinin sonunda tanıttığı şekliyle “bir asker ve Grek” olarak tanımlamıştı. 330 yılında bugünkü Antakya’ya tekabül eden Antiochia ad Orontem’de dünyaya gelmiş, ana dili Yunanca olmasına rağmen, Polybius gibi tarihçilerin yaptığını yapmamış ve Roma tarihini Roma’da, Latince kaleme almıştı. Geç Antik Çağ’ın en tanınan tarihçilerinden biri olan Ammianus’un eseri 96’da Nerva’nın tahta çıkışından 378 yılındaki Hadrianopolis felaketine kadar uzayan dönemi ele aldığı için oldukça önemlidir. Her ne kadar 354 yılından öncesini anlatan bölümler günümüzde kayıp olsa da, Ammianus sayesinde 355 yılında *caesar* ve 361-363 yıllarında *augustus* olan son pagan imparator Iulianus’un kişiliği hakkında objektif sayılabilecek bilgilere sahibiz. Ammianus olmasaydı Iulianus’u sadece Hristiyan din adamlarının kaleme aldıkları yazılardan tanıyacaktık ki, Roma’ya pagan dinini geri getirmeye çalışan bir imparatorun görüntüsünün ne kadar olumsuz ve taraflı çizilebileceğini tahmin etmek hiç de güç olmasa gerek. Ammianus’un İngiliz tarihçi Edward Gibbon tarafından da övülen objektifliğine bir pagan olmasına rağmen Iulianus’un Hristiyan öğretmenleri öğretme görevinden alıkoymasını açık bir şekilde eleştirirken şahit oluyoruz. Aynı objektifliğe bir Romalı olmasına rağmen Valens zamanında sınırların içerisine kabul edilen kendi deyimiyle *masum* Vizigotlar’a oradaki Romalı görevlilerce uygulanan kötü muameleyi eleştirirken de rastlıyoruz (Ammianus. 31.4).

Ammianus’un tarihi, otobiyografik elementler de taşımaktadır: 330 yılında doğup 390’lı yıllarda vefat edene kadar birçok olaya ya bu olaylara tanık olmuş kişilere yakın olmasıyla ya da onları bizzat yaşamasıyla hâkimdi. Örneğin, bir asker olarak 359 yılındaki Amida (Diyarbakır) kuşatmasında Sassanilere karşı şehrin savunmasında yer almış ve şehrin kaybedileceği kesinleşinceye dek şehri halk ve diğer lejyonerlerle beraber savunmuştu; *protector domesticus*¹² olmasından dolayı imparatorluk erguvanına da yakın idi; bu sayede imparator Iulianus’la tanışıklığı olmuştu.

Ammianus’un yazdıkları döneminin görgü tanığı olduğundan oldukça önemlidir. Ancak onun satırlarını okurken onun eski yazarların kullandığı kalıplardan yardım alarak bu yeni halkın resmini çizmeye çalıştığımızı aklımızın bir köşesinde tutmalıyız. Örneğin, Ammianus, Livius’un Ab Vrbe

¹² Geç Roma ordusunda imparatorun koruma ve karargâh subaylığı görevini üstlenen üst düzey askerler.

Conditâ'sında Afrikalılara verdiği bir bilgiyle ilgili kelimelerin üzerinde biraz oynarak, aynı şeyi Hunlar için de söylemektedir¹³.

2.2. Priscus

Priscus Hunlar söz konusu olduğunda özel bir yer tutmaktadır. Trakya, Panium doğumlu Priscus Attilâ ve Hunları ile bizzat tanışmış, sofralarına misafir olmuştur. Bu yüzden onun bu birinci şahıstan gördüklerine dayanarak yazdıkları son derece değerlidir. Hunlara bu kadar yakın olan bir kaynağın eserinin elimize eksik bölümler hâlinde geçmiş olması ise büyük bir şanssızlıktır.

Eski bir Helen geleneğinin devamı olarak eserindeki tüm barbarları İskit olarak isimlendiren Priscus 5. yüzyılda yaşamış bir diplomat ve tarihçidir. 410/420 tarihleri arasında doğmuş olmakla beraber yaşamı hakkında pek fazla bilgimiz yoktur. Eserinin son ve 41 numaralı bölümü 468 yılında olan olaylara atıf yaptığı için onun 470'li yıllarda öldüğü tahmin edilmektedir. Tarih eserinin önemi özellikle aynı yüzyılda artık ağırlıkla yazılmakta olan kilise tarihlerinin yanında, seküler olayları ele almasında yatmaktadır.

Priscus eserini dönemin politik konularında hâlihazırda bilgili olan bir çevre için yazmıştır. O yüzden Hunların krallarından bahsederken “kral” terimini kullanmaya gerek duymamıştır. Thompson'a göre (1990, s. 13) onun “soylu İskitler” kavramı, Alföldi gibi bazı tarihçileri Hunların aslında sadece yönetici kısmının Hun olduğu konusunda yanlış yönlendirmiştir. Thompson için bu bir *flosculus*, yani bir süslemedir ve bu da Herodotos'a (Herodotos, çev., 2008) aittir. Zosimus'da (Zosimus, çev., 1814) tarih eserinden alıntılara rastladığımız bir başka tarihçi Eunapius bu geleneği Herodotos'dan alarak kullanmış ve Priscus da aynısını yapmıştır. Priscus'da da geleneksel tarihçiliğin basmakalıplarına yukarıdaki gibi bazı örnekler mevcut olsa da, ele aldığımız üç tarihçi arasında oldukça objektif sayabileceğimiz ve kaynaklara yakınlığından dolayı güvenebileceğimiz tek isim odur.

2.3. Iordanes

Iordanes 6. yüzyılda yaşamış Got kökenli, Romalı bir bürokrattır. Daha sonra tarihçiliğe soyunmuş, *Romana* ve *Getica* isimli Roma tarihi ve Gotların tarihini ele aldığı iki eser yazmıştır. *Romana*'da Yaratılış'dan Narses'in 552 yılında Ostrogotlara karşı kazandığı zafere kadar olan Roma tarihini özetlemiş, *Getica*'da ise Gotların yazarın kendisinin de inandığı Scandza'dan (İskandinavya) çıkış efsanesinden başlayarak gününe kadarki Got tarihini anlatmıştır.

¹³ “ad omnem auram incidentis spei novae perquam mobiles” (Ammianus. 2.11) ve “gente ad omnem auram spei mobili atque infida” (Livius. XXIX. 3.13).

Getica Hunlar ve Attilâ ile ilgili barındırdığı bilgiler, özellikle de 451 yılındaki Katalan Savaşı'nı detaylı bir şekilde ele alan tek kaynak olduğu için son derece önemlidir. Ancak esere oldukça temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Iordanes, inandığını veya inanmak istediğini yazmıştır. Onun amacı her şeyden önce bir Got tarihi yazmak; dolayısıyla Gotların başarılarını övmektir. Bunun yanı sıra yazdıkları arasında günümüzde doğruluğu tartışmaya açık başka anlatılar da vardır. Örneğin, Gotların Scandza'dan çıkışları kanıtlanamamıştır ancak yazar bunu savunmaktadır; 3. yüzyılda Roma İmparatoru Maximinus Thrax, daha sonra Got nüfusa sahip olacak Thrakia'da doğduğundan, Got bir imparator olarak tanımlanmıştır ki bu oldukça şüphelidir, çünkü Thrax'ın doğum yeri olan Thrakia'daki Got varlığı ancak Thrax'ın imparator olduğu yıllardan sonrasına denk gelmektedir; Hunların kökenlerinin Gotların arasından kovulan cadılarla çiftleşen kötü ruhlarla dayandırılması (Iordanes. *Getica*. 24. 121-122) ise masaldan başka bir şey değildir. Ancak Delbrück'ün de söylediği gibi efsaneler ve edebiyat bazen gerçeklerden izler taşıyor olabilir. Bu örnekler Iordanes'in eserini baştan sonra masalsi bir içeriğe sahipmiş gibi göstermek için değildir. Gotların Tuna Nehri'ni geçmeleri, Hadrianopolis Savaşı, Alarik'in Roma'yı yağmalaması, Katalan Savaşı ve Vandal Krallığı'nın sonu gibi olaylar tarihçilerin gerçekleştiklerine görüş birliği ile yaklaştıkları örneklerdir.

451 yılında vuku bulan ve Attilâ'nın Aetius ve Theodoeric önderliğindeki birleşik Roma-Got ordusu tarafından Galya'da mağlup edilmesiyle ilerleyişini durduran Katalan Savaşı için Iordanes birincil kaynağımızdır. Theodor Mommsen, Iordanes'in kaynağının günümüzde eksik bölümler hâlinde olan Priscus olduğuna dikkat çekmiştir. Iordanes'in kimi olayları anlatmasından önce kaynaklarını sunması ise tarihçiliğin bugün kadar gelişmemiş olduğu bir döneme oranla takdire şayandır.

3. Her İşini At Sirtında Gören Bir Halk

Ammianus'un Hunları karışımıza *Res Gestae*'nin 31. kitabında çıkıyor. İmparator Valens'in 378 yılında Hadrianopolis Savaşı'ndaki hezimetine yolu neyin hazırladığını geçmişe dönerek anlatıyor. Diğer Antik yazarlar tarafından Hunlara sadece gelişigüzel değinildiğini vurgulayarak, okuyucusuna Hunların görüşlerinden, yeme alışkanlıklarına kadar bilgiler aktarıyor:

Azak Denizi'nin (Paulus Maeotis) ötesindeki donmuş okyanusun etrafından gelen Hunlar oldukça vahşilerdir. Doğdukları andan hemen sonra çocuklarının yanaklarına derin yara izleri açarlar; zaman içinde çıkan sakallar da bu yara izleri tarafından engellenir ve bu da büyüdükçe onlara o çirkin hadımların sahip oldukları görüntüyü verir (Ammianus. 31. 2).

Ammianus burada Roma İmparatorluğu'nda kimileri oldukça güçlü mevkilere yükselbilmiş olan hadımlardan, yani *εὐνοῦχοι*lardan bahsetmektedir. Bu

hadımlar 3. yüzyıldan sonra imparatorların en yakınındaki kişilerden biri konumuna yükselmiş ve İmparator Iustinianus döneminde Narses gibi bir hadım ordu komutanlığı görevinde dahi bulunabilmişti. Bu tanıma bakarsak, hadım edildiklerinden dolayı sakaldan mahrum kalan yüzleri Ammianus'a Hunları bulduğu kadar çirkin gelmiş denebilir. Ammianus, Hunların fiziksel görünüşleriyle şöyle devam ediyor: “Bodurdurlar, güçlü kol ve bacaklarla ve kalın bir boyuna sahiptirler ve öyle olağanüstü çirkin ve şekilsizlerdir ki, iki bacaklı hayvanlar olabilirler”. Ammianus’un abartıya başvurması Yunan-Roma tarih yazıcılığında yeni bir şey değildi. Herodotos’un Etiyopyalı ve Hintlilerin spermlerinin siyah renkli olduğunu söylemesi gibi (Herodotos, çev., 2008, s. 212), Ammianus da burada “etnografik dedikodu” yapıyor. Onların “yine de insan” olduklarını belirtip, devam ediyor:

Yaşam tarzları o kadar serttir ki, ateşe veya mevsimlik yemeklere ihtiyaç duymazlar, yabancı bitkilerin kökleri ve atlarının sırtıyla kendi kalçaları arasına koyarak biraz olsun ısıttıkları her türlü hayvanın yarı çiğ etini tüketirler. ...Onları koruyacak binaları yoktur, geniş ormanlar ve dağlarda gezinirler ve beşikten itibaren soğuğa, açlığa ve susuzluğa alıştırlar. Sadece yabancı topraklarda uç noktadaki koşullar gerektirdiği takdirde bir çatı altında bulunmaya razı olurlar. Normalde bunun güvenli olmadığını düşünürler (Ammianus. 31.4).

Hunlar, Romalıların aşına oldukları Cermenlerden daha barbar gösterilmektedir: çiğ et yiyen, ormanlarda dolaşan, daha beşikteyken açlığa alışacak bir kudrete sahip olan bir halk. Priscus'da da göreceğimiz gibi Hunların başlarını bir çatı altına sokmalarıyla herhangi bir problemleri olmadığını biliyoruz. 448 yılında Priscus, Attilâ'ya elçilik görevi için gittiği sırada Hunların açık havada yaşadıklarına dair bir şeyden bahsetmemektedir. Aksine diğer evlerin yanında Attilâ'nın biraz daha yükseğe kurulmuş bir sarayı olduğuna değinmiştir (Priscus. fragment. 8). Etlerin ısıtılma hikâyesi ise bazı etnografi uzmanları tarafından göçebe kavimlerin bazen atların sırtında yara açılmasını engellemek için eyerin altına et koymaları ile açıklanmaktadır (Eckardt, 1940/1996, s. 98; Schwarz, 1900, s. 89).

Ammianus, Hunların giyim kuşamlarından da bahsetmektedir: “Ketenden veya tarla farelerinin derilerinin bir araya dikilmesinden yapma giysiler giyiyorlar; evde veya dışarıda giydikleri giysiler arasında herhangi bir fark yoktur”. Bu evinde, bir arkadaşının villasında veya forumda farklı giyinebilen bir Romalı için şaşırtıcı gelebilir. Ancak eğitimi normal bir Romalıdan daha yüksek olan Ammianus'un bununla ilk defa karşılaşmış gibi aktarması okuyucusunu meraklandırmak amacı taşımasıyla açıklanabilir. Bugün tarihçiler de Hunların göçer bir kavim olduğunu bildiği, evlerinin de sürekli vagonlarıyla gittikleri yer, yani güneşin doğduğu her yer sayabileceğinden, onların farklı giysilere ihtiyaç duymamalarını rahatlıkla anlayabilirler. “Başlarına kürkten yuvarlak şapka takarlar ve kıllı bacaklarını keçi derisiyle korurlar” tanımıyla, göçer bir kavmin

yolda olduğu ve doğanın da hava şartları bakımından acımasız olduğunu düşündüğümüzde Hunların doğada yaşam mücadelesini kazanmak için en doğrusunu yaptıkları belirtilebilir.

Hunların şekilsiz ayakkabılarının dayanıksız ve yürümeyi zorlaştırdığını bu yüzden de onların piyade olarak savaşmalarına müsait durumda olmadıklarına değinildiği noktada, atların Hunlar için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkıyor. Bahsedildiği gibi 4. yüzyılın sonlarından itibaren kitle süvarileri şeklinde savaşan Hunların Roma kaynaklarında bahsi gittikçe azalmıştı. Hunların Gotları egemenlik altına aldıkları ve Got piyadelerin de Hun ordusunun büyük kısmını teşkil ettiğini bildiğimizden (Váczy, 1940/1996, s. 88) Ammianus iyi bir tahmin ya da gözlemlerde bulunuyor: her işi at sırtında gören bir Hun. Hunlar ve atları arasındaki sıkı bağ şöyle tanımlanmıştır:

[...] üzerlerinde bazen kadınlar gibi oturarak günlük işlerini gördükleri çirkin ama güçlü atlarına sımsıkı bağlıdırlar. Alışveriş, yeme-içme hepsi gece gündüz at sırtında yapılır ve hatta derin ve rüya dolu bir uykunun tadını da atlarının dar boyunlarına başlarını yaslayarak çıkarırlar. Önemli meselelerini de at üstünde görüşürler (Ammianus. 31.4).

At sırtındaki Hunların hafif teçhizatlı ve dolayısıyla hareketlerinin çok hızlı olduğuna değinen Ammianus, onların bu çevikliğini bir düşman kampını yağmalamalarının göz kapanıp açılmaya kadar bitirilebilecek bir hızda olduklarının altını çizerek örnek vermektedir. Hunları bu kadar “ürkütücü savaşçılar olarak kılan şey ise uzaktan fırlattıkları başı kemikten yapılmış oklardır” denmiştir. Hunların okçuluğu övülerek yakın çarpışmalarda da hayatlarını düşünmeden savaşabilecekleri not düşülerek Hunların savaş sanatıyla ne kadar içli dışlı oldukları vurgulanmaktadır. “Hiçbiri toprağı sürmez veya sabanın ucuna dahi dokunmamıştır”. Bu, tarlaları her şeyi olan, Kartaca’yı çiftçi-vatandaş ordularıyla dize getiren Roma için akıl almaz bir durum olsa gerek. Ama yerleşik hayata geçmemiş bir kavmin tarla sürmekle bir ilgisinin olmaması kadar doğal bir durum olamaz. Ammianus bu sözleriyle Roma ve Hun hayat tarzları arasındaki kontrastı koyulaştırıyor olmalıdır. Aksi hâlde onun gibi çeşitli yerlerde görev almış, tecrübeler edinmiş bir asker ve yazar, göçer bir kavmin toprakla işinin olmayacağını biliyordur.

“[Hunlar] hiçbir krala boyun eğmezler” sözüyle Hunların 4. yüzyıldaki dönemleri için doğru bir tespitte bulunmaktadır. Váczy’nin belirttiği gibi (1940/1996, s. 68) Gotları mağlup eden Balember tek başına iradesi kabul edilen merkezî bir lider değildi. Güç, boyların başında bulunan liderler arasında dağıtılmaktaydı. Rua zamanında bazı Hunlar Roma’da generallerin özel koruması oluyor, ordularında paralı askerlik yapıyordu, ancak başka boy liderleri kendi hedeflerinin ve politikalarının peşinde koşmaktaydılar. Bu durum Attilâ tüm Hun boylarının tartışmasız kralı olunca değişecekti.

Ammianus onların hiçbir din veya batıl inanca herhangi bir bağlılıkları olmadığını yazmışsa da burada yanılmıştır. Attilâ'nın Katalan Savaşı öncesi falcılarından savaşın sonuna dair bilgi almaya çalıştığını ve falcıların da savaş kaybedeceğini gördüklerini söylediklerini biliyoruz (Iordanes. Getica. 37. 194). Aynı şekilde Hunların Tengricilik adı verilen bir inanç sistemine bağlı oldukları da bilinmektedir. Attilâ 452 yılında Roma'ya doğru ilerlerken bundan vazgeçmesinin nedenlerinden birinin de sonunun 410 yılında Roma'yı yağmaladıktan kısa süre sonra ölen Vizigot kralı Alarik gibi olmasını istememesi olarak gösterilmiştir (Iordanes. Getica. 42. 219).

Ammianus'un Hun dili hakkında kullandığı "belirsiz" sıfatı ise oldukça anlaşılır. Günümüze Hun dilinden kalma yazılı bir kaynak kalmamıştır. Bugün biz Priscus sayesinde Hun diline ait olduğu düşünülen birkaç içecek ve yiyecek ismi bilmekteyiz. Hunların dili hakkında bilinenler yok denecek kadar az olsa da Váczy'nin iddia ettiğine göre (1940/1996, s. 43) Hun dilinin Türk dili olduğu, Németh'in Hun isimleri örnekleri üzerinden öne sürdüğü kadarıyla da dillerinin (1940/1996, s. 153) Türk-Moğol dil ailesinin en eskisi olarak gösterildiği bazı görüşler de mevcuttur.

Ammianus'un yazdıkları, Hunları oldukça çarpıcı ama bir o kadar da herhangi bir gerçeğe dayandırılmamış tanımlamalarla doludur. Bu abartılı betimlerde onu Roma'yı medeniyetin merkezine koyan tam bir Romalı yapıyor. Bu tarih eserinin yazıldığı dönemde Hunlar henüz Roma'nın sınırlarında değildi, Roma'nın hissettiği Hun etkisi sınırları aşan Cermen kavimleri ile sınırlıydı. Kısacası Ammianus Hunlarla zaman geçirmede, yaşadıkları yeri görmedi. Kendisinin Roma ordusunda hizmet veren paralı Hun askerleri ile tanışmış ya da onları görmüş olması olasıdır, ancak Hunlar hakkında yaptığı birçok betimleme kaynağı başkalarının bildiklerini iddia ettiklerini aktarmasından ibarettir: tıpkı Herodotos'un yaptığı gibi, bilgilerinin çoğunu konuştuğu insanlardan almıştır¹⁴. O insanların da gördüklerini veya gördüklerini sandıklarını ne kadar abarttıkları veya abartmadıkları bilinemeyecektir. Eserinin çoğu yerinde Ammianus'un keskin zekâsına şahit olurken Hunlar hakkında anlattıklarının zaman zaman masalları andırması net bir şekilde dikkat çekmektedir. Ammianus da Hunların Romalılardan farklarının gelenek ve kültürlerinden kaynaklandığını biliyordu, fakat yine de kendini bu abartılı ve süslü anlatış biçiminden alıkoyamamış gözükmektedir; sonuçta o uygar Greko-Romen dünyanın bir parçasıydı ve o dünyanın içindeki görüş dışarıdakileri sırtını geçmiş yüzyıllara uzanan bir gelenek şeklinde her zaman olumsuz göstermişti. Bilinmeyeninin ve yeninin yarattığı cazibenin de bu abartıyı şiddetlendirdiği bir başka sebep olarak sunulabilir.

¹⁴ Sara Wijma'nın "Ethnographical digressions. Barbarians in Ammianus Marcellinus' Res Gestae" isimli yazısı Ammianus'daki basmakalıp barbar tanımlarının sebepleri üzerine eğilmektedir.

4. Priscus ile Attilâ'nın Sarayında

Priscus'un 433-468 yılları arasını kapsayan bölümlerinin en ünlüsü barındırdığı eşsiz bilgiler bakımından sekizincisidir. Burada ele alacağımız bu bölüm, 448 yılı olaylarını; Priscus'un Konstantinopolis'den Attilâ'nın sarayına gönderilen heyetin yaşadığı olayları ele almakta olup, Hunların örf ve âdetleri ile krallarının yüz yüze görüşmelerini içeren eşsiz bir parçadır.

Priscus ve Doğu'nun başkentinden yola çıkan heyet Attilâ'nın kampına vardıkları gün çadır kurmak istemişler, ancak seçtikleri yer Attilâ'nın çadırının bulunduğu yerin daha yüksekinde olduğundan buna izin alamamışlardır. Hunlara göre, Attilâ tanrının yeryüzündeki yetkisini taşıyordu ve basit bir heyetin bu yetkiyi taşıyan kişiden daha yükseğe çadır kurması uygun görülmezdi¹⁵. Attilâ'yı tanrının yeryüzündeki kılıcı olduğundan daha öte görenler de vardı. Hunların boyunduruğu altında bulunan Akatirler Attilâ'yı tanrı ile eş tutuyorlardı, çünkü liderlerinden Kuridakhus, Attilâ ile yüz yüze görüşmesi gerektiğinde "Eğer insan güneşe bakamazsa tanrıların en büyüğüne nasıl bakar?" diye yanıt vermişti.

Attilâ'nın nasıl etkileyici bir auraya sahip olduğunu, onun, at üstünde sarayına döndüğü zaman da şahit oluyoruz: bir ritüeli andıran şekilde beyaz tüllerle örtülü 7 genç kız tarafından karşılanan bir kral. Attilâ'nın yakınındaki Hunlardan biri olan Onegesius'un eşi ve hizmetçileri de ona yiyecek ve şarap sunarak bu sahneyi tamamlayan diğer parçalar. Attilâ bu ikramları at sırtında tüketirken, gözlemleyici, bir *augustus* Roma'nın nasıl *pater patriaesı* ise, Attilâ'ya da aynı büyüklükte saygı gösterildiğini okuyabiliyor.

Hunlarda çok eşliliğin bir âdet olduğunu Priscus'un, Attilâ'nın evlilik hayatı üzerine verdiği detaylardan öğreniyoruz. Attilâ'nın Esca'nın bir kızıyla evleneceğinden bahsedilirken Creca isimli bir eşe daha sahip olduğu belirtiliyor. Iordanes'de (Iordanes. Getica. 49. 254) daha sonra Ildico isimli bir eş daha aldığını öğrendiğimiz Attilâ'nın çok eşlilik tercihi çoğu Antik Çağ beraberliklerinde olduğu gibi aşktan daha çok politik birliktelikler olarak görülmelidir.

Priscus, Hunların ev ve yeme-içme hayatına dair diğer kaynaklarda olan boşlukları Hunlar arasında misafir olarak geçirdiği günleri anlatarak dolduruyor. Creca'nın evinde davetli iken evin zemininin, üstüne basılmasına izin verilen yün halılarla kaplı olduğunu belirtmesi, başlarını özel durumlar gerektirmedikçe çatı altına sokmayan Ammianus'un Hunlarından oldukça farklı bir görüntü çizmektedir. Ammianus'un çiğ et yiyen Hunları yerine burada *medus* isimli bir

¹⁵ Attilâ tanrı olarak görülüyordu, ama tanrıdan gelmişçesine kabul gören bir güce sahipti. Bu Perslerin krallarını ve Romalıların imparatorlarını nasıl gördükleriyle karşılaştırılabilir (Maenchen-Helfen, 1973, s. 271).

bal şarabı, *kamum* isimli bir tür arpadan yapılmış içki tükettikleri ve ekmeğe yerine de darı tükettiklerine değinilen bir halk söz konusu. Bu yiyecek içecekler Hun kültürüne mi ait, konfederasyon üyelerinden alınma mı, yoksa sadece farklı adlandırılmış Yunan-Roma ürünleri mi, bilinmemektedir.

Priscus'un Attilâ'nın sarayındaki ziyafette yaptığı gözlemlerden önce Attilâ'nın kardeşi Bleda'nın dul eşinin Roma heyetinde bıraktığı izlenimlere de değinilmelidir. Romalılar Attilâ'nın sarayına ulaşmadan önce konakladıkları köyde ani bir fırtınaya yakalanırlar ve çadırları dağılır. Bu kargaşada, Attilâ'nın bir süre önce Attilâ'nın kendisi veya bilinmeyen başka bir sebepten dolayı ölmüş kardeşi Bleda'nın dul eşi Romalılara misafirperverlik göstererek onlara yardım eli uzatır. Heyete yiyecek ve içecek yollar, hatta Priscus'un bildirdiği üzere bir saygı ifadesi anlamına gelen köle kadınlar da yollar, ancak Priscus ve arkadaşları bu kadınlara dokunmaz, onlarla sadece aynı sofrayı paylaşmakla yetinirler.

Attilâ'ya ve Hunlarına dair en yakın gözlemlerin yapıldığı yer ise Attilâ'nın sarayıdır. Priscus bu sarayı işlemeli direklere sahip ahşap bir bina olarak tarif etmektedir. Bu bina süs amaçlı çitlerle çevrili olup yazara göre ne amaç taşıdığı belli olmayan kulelere de sahiptir¹⁶. Göçebe bir kavmin gelişmiş bir mimariye sahip olması beklenemez, ama Hunlar Attilâ zamanında eski göçebe özelliklerini yitirmek üzere olan, yarı-yerleşik hayata geçmiş bir topluluktu. Köyleri ve karargâhları vardı. Dahası, 8. bölümde okuduğumuz gibi Sirmium'da esir düşen bir mimar tarafından yapılmış hamamları dahi vardı. Attilâ Roma'nın göz kamaştıran saraylarını örnek almamış olabilirdi, ancak Roma hamamlarının etkileyemeyeceği halk yok gibi gözüküyordu.

Priscus'un Attilâ'yı yakından gözleme fırsatı bulduğu ziyafet sırasında konukların yerlerine oturmadan önce kadehleriyle beraber Attilâ'yı selamladıklarını ve bunun her kadehte tekrarlanan bir gelenek olduğunu belirtmektedir. Attilâ'nın mütevazılığını gösteren ahşap tahtının hemen arkasında tül perde ile süslü ve örtülü odacıkta Hunların mahremiyete önem verdiğini anlatıyor olabilir. Priscus ise bu odacığı Grek-Roma düğün evlerinin dekoruna benzetmiştir.

Hunlarda hiyerarşinin nasıl işlediğine dair izler de bu ziyafet sırasında kendini ortaya koymuştur: Attilâ'dan sonraki en önemli yerin Attilâ'nın sağ tarafı ve onun ardından solu olduğu anlatılmaktadır. Attilâ'nın sağında oturan en büyük ve en sevdiği oğlu İlek'tir. Attilâ bu hiyerarşinin tartışmasız başıdır, ancak bir taca bile sahip olmayan, elbiseleri, ayakkabıları, kılıcının kabzası ve kılıfı askerlerinininkinden farksız bir dış görünüme sahip, yemeğini bile tahta bir kapta yiyen mütevazı bir Hun lideri olarak tarif edilmesi hem Priscus'un hem de onu

¹⁶ Bu kuleler büyük olasılıkla Attilâ'nın sarayının çevresini kollayan gözetleme kuleleridir.

okuyanların akıllarına o yüzyıl için artık altın ve zenginlikleriyle ünlü Pers ve Roma imparatorlarına zıt görüntüsünü getirmiş olmalıdır. Buna karşın ziyafetteki diğer Hunlara ve misafirlere gümüş tabaklarda yiyecek sunulmuştur. Bunun konuklara bir saygı göstergesi amacı taşıması muhtemeldir.

Priscus Hunlar arasında gördükleri ve tecrübe ettiklerini paylaşmış olsa da okuyucu daha fazla soru işaretleriyle baş başa bırakmaktadır. Hunların nasıl bir dil konuştuklarına değinilmese de, anlatıları doğrultusunda kampta ve sarayda Huncanın yanında Latince, Yunanca, Gotça konuşulduğunu öğrenmekteyiz. Hun dili dışındaki yabancı dillerin konuşulmasının sebebi büyük olasılıkla Hunların himayesi altına girmiş halkların veya üst kademelerde görev edinmiş yabancıların etkisinden dolayıdır.

Priscus'un bu bölümünde göze çarpan asıl eksiklik ise Hunların atlarıyla olan ilişkileridir. Hunlar 448 tarihinde artık Got ağırlıklı bir orduya sahiptiler, ancak bu atları tamamen bir kenara koydukları anlamına mı geliyordu? Bu sorulara yanıtlarımız tahminden ötesini geçemez. Büyük olasılıkla Hunlar hâlâ at üstünde okla savaşıyor ve bunu en iyi yapabilen halklardan biriydi, ancak bu tercihleri konfederasyona dâhil olan çeşitli halkların Hunlara oranla ağırlığı oluşturmasından dolayı eskisi kadar öne çıkamıyordu.

Priscus'un bu diplomatik ziyaret sırasında yaşadıklarını kaleme alması Hunlara objektif bir şekilde bakmamızı sağlayabilen en önemli kaynaktır. Priscus'da sadece vahşilik bilen ve kötü cadılardan doğduğuna inanılan bir halk yoktu. O sadece gördüklerini yazmıştı. Bu yazdıkları olmasaydı, bugün tarihçiler Hunlar hakkında bildiklerini ya kilise yazarlarının ya da Attilâ döneminden ya çok önce ya da çok sonra yaşamış tarihçilerin masalsı anlatılarından tahminler yaparak çıkarmak zorunda kalacaklardı. Bu yüzden Priscus'un tarihinin fragmentler hâlinde günümüze kalması ne kadar şanssızlıkta, Attilâ ve Hunları anlatan 8. bölümün eksiksiz oluşu bir şans olarak yorumlanabilir.

5. Savaş için Doğmuş Bir Halk

Iordanes için Hunlar “Vahşetin kendisinden daha vahşi bir şekilde ortaya çıkmışlardır” (Iordanes. *Getica*. 34. 121). Böylesine bir topluluğun orijinleri de bu vahşiliklerini açıklayacak şekilde olmalıydı ki, eserin her yerinde amacı Gotları övmek olduğu açık olan Iordanes, Hunların kökenlerini bataklık ve cadılarda aramıştır. Iordanes'e göre Hunların genel özellikleri şöyledir:

Got kralı tarafından kovulan cadılarla çiftleşen ruhların ilişkisi sonucu dünyaya gelmişlerdir (Iordanes. *Getica*. 34. 121-22) [...] Avcılık dışında başka bir uğraş bilmezler (Iordanes. *Getica*. 34. 123) [...] esmer, yüzlerinin korkunç, baş yerine şekilsiz bir yumru üzerinde göz yerine iğne delikleri taşır (Iordanes. *Getica*. 34. 127) [...] kısa boylu, fiziksel açıdan hızlı, çevik at binicileridirler; geniş omuzlu, oklarını her an fırlatmaya hazır, gergin duran boyunları onları kibirli gösterir (Iordanes. *Getica*. 34. 128).

Tıpkı Ammianus gibi o da Hunların vahşiliklerine değinerek Antik barbar genellemesinin parçası oluyor. Doğmalarıyla beraber çocuklarının yanaklarında derin yaralar açtıkları ve süte başlamadan acıya alıştırmalarını Ammianus'un yaptığı gibi aktarırken, 34. kitapta (Iordanes. Getica. 178) Priscus'un 8. bölümde Attilâ'nın sarayı hakkında anlatmış olduklarını farklı kelimelerle yazmaktadır: “parlayan tahtalardan yapılmış ahşap duvarlar, muhteşem güzellikte planlanmış revaklar, geniş bir yolla çevrelenmiş avlu ve yemek salonları”.

Iordanes'in Hunlar ile ilgili anlattıklarının en ilginçini ise onun belki de Mommsen'in belirttiği gibi Priscus'dan aldığı Attilâ üzerine yaptığı tarif oluşturuyor. Got tarihçi ondan “tüm İskit kavimlerinin tek dünyevi lideri” (Iordanes. Getica. 34. 176), “tüm barbar dünyanın kralı” (Iordanes. Getica. 34. 178) olarak bahsetmektedir. Iordanes'in aktardığı efsanede savaş tanrısı Mars'ın kılıcı kendisine verildiğinde, Attilâ bu hediyeye sevinir ve kendisinin tüm dünyanın efendisi olarak atandığına inanır (Iordanes. Getica. 35. 183).

Beş yüz bin kişilik bir orduya sahip olduğunu iddia ettiği (Iordanes. Getica. 35. 182) Attilâ'nın ulusları sarsmak için doğduğunu, Augustinus'un orijinal olarak Alaric için kullandığı ancak daha çok Attilâ ile özdeşleşen *flagellum dei* lakabına ithafen tüm ülkeleri cezalandırmak üzere Tanrı tarafından gönderilen bir kırbaç olduğunu ve sadece hakkında yapılan dedikoduların bile korku uyandırmaya yeteceği biri olduğunu anlatmakta ve Attilâ'nın fiziksel görünüşünü tarif etmektedir:

[...] kibirli bir yürüyüşe sahip. Gözlerini bir oraya bir buraya çeviriyor. Savaş sanatının âşığı, eylemleri ölçülü, nasihatleri muazzam, merhamet dileyenlere karşı yumuşak [...] Kısa boylu, geniş göğüslü, büyük kafalı, küçük gözlü, arasına grilerin karıştığı ince sakalları var, yassı burunlu ve esmer tenli (Iordanes. Getica. 35. 182).

451 yılında Attilâ'nın sonunu hazırlayacak olan Katalon Savaşı'nın anlatıldığı kısımda, savaş Attilâ için kötü gitmeye başladığı sırada Iordanes savaşta yer almış gibi Attilâ'nın yaptığı bir konuşmayı aktarmaktadır:

En görkemli ulusları ve dünyayı dize getirdikten sonra işte buradayız! Bu yüzden sanki sizi yeni askerlermişçesine sözlerle savaşa teşvik etmeyi uygun görmüyorum. Brakalım bunlarla yeni bir orduya komuta eden yeni liderler yapsın. Bilindik şeyler söylemek ne bana göredir, ne onları dinlemek size göre. Savaş bizim her zamanki geleneğimiz değil de nedir? Ya da cesur bir adam için kendi elleriyle intikam almaktan daha tatlı ne olabilir? Doğanın insanı öç duygusuyla doldurması doğanın kanunudur! [...] Son olarak talih eğer bu savaş uğruna değilse neden Hunları bu kadar ulusa karşı muzaffer kılmıştır? [...] Düşmana ilk mızrağı ben fırlatacağım! Eğer biriniz Attilâ'nın savaştığı yerde geri durursanız, o kişi ölmüştür! (Iordanes. Getica. 39. 202-206).

Attilâ'nın askerlerine ilham vermeyi amaçladığı bu konuşmayı yapıp yapmadığı bilinmemektedir. Fakat yapmış olsa bile savaşın yarattığı kaos ortamında bu konuşmayı çevresindeki birkaç kişi hariç kaç askeri dinleyebilmiştir sadece tahmin edebiliriz. Attilâ'nın bu sözlerine yakından bakacak olursak, Priscus'un tarif ettiği Attilâ canlanmışa benziyor gelecektir: kendinden emin, korkusuz, kibirli bir lider. Ancak Iordanes bu sözleri, bu özellikleri taşıyacak birinin söyleyebileceği sözler olarak da yaratmış olabilir¹⁷. Dahası, Iordanes taraflı tarih yazıcılığı yüzünden temkinli yaklaşılması gereken bir yazardır. Bu yüzden Attilâ'nın ağzından çıktığını varsaydıklarımızı iki türlü yorumlayabiliriz. Attilâ bu sözleri Hunlarına yakışır bir lider olarak söylemiştir ya da aynı sözleri Gotlar tarafından az sonra mağlup edilecek görkemli bir düşmanın lideri olarak söylemiştir, çünkü Attilâ ve Hunlar ne kadar güçlü ve vahşi gösterilebilirlerse okuyucu için Gotların galibiyeti de o kadar muhteşem olacaktır. İki ihtimal de tahminden öteye geçemeyecek durumdadır ve başka yaklaşımlar mümkündür.

Attilâ, Katalon düzlüklerindeki (lat. *campus catalaunicus*) mücadeleyi kaybettiğini anladığında Hun kampına doğru geri çekilir. Ancak Romalılar, tüm savaş alanını Hun cesetleri kaplamış olsa da, Attilâ'nın büyük bir felakete karşılaşmadığı sürece savaştan kaçmayacağını bilmektedir. Romalılar onu kampında kuşatma altına aldığı anda bile Hun ordusu savaş naraları atıp, trampetlerinin gürültüsüyle saldırıya geçeceği sinyali verir. Iordanes Attilâ'yı mızraklarla saldırıya uğramış ama hâlâ karşı saldırıya geçecek kudrete sahip bir aslanla özdeşleştirir (Iordanes. *Getica*. 40. 212). Eğer Aetius kuşatmayı bugün de hâlâ tartışmalı olan bazı sebeplerden dolayı kaldırmamış olsaydı, Attilâ ve Hunları belki de son savaşlarını burada vereceklerdi.

Katalon Savaşı'ndaki mağlubiyetin getirdiği prestij kaybını geri kazanmak için Attilâ hemen ertesi yıl İtalya'ya iner ve uzunca bir süre Aquilea'yı kuşatır. Kuşatma aylar sürer ve Hun ordusu İtalya'da o sıralar baş gösteren vebadan da nasibini alır. Kuşatma tam kaldırılmak üzereyken, şehirdeki leyleklerin yavrularını alarak uçtuğunu gören Attilâ için bu şehrin düşmek olduğunu gösteren bir işarettir. Ordusunu yürekli bir konuşmayla heyecanlandırır ve yeniden saldırmaları için emir verir. Aquilea düşer (Iordanes. *Getica*. 42. 221), ancak Attilâ için bu yeterli değildir; gözü Roma'dadır. Ancak Iordanes bize onu Roma'ya girmekten, falcılarının sonu Roma'yı 410 yılında yağmalayıp kısa süre sonra ölen Alaric gibi olmaması için uyarmasıyla vazgeçtiğini aktarır (Iordanes. *Getica*. 42. 222). Hunların kralı geri çekilirken bile Batı Roma'ya tehditler yağdırır ve İtalya için daha kötüsünün gerçekleşeceğini söyler (Iordanes. *Getica*. 42. 223). Nihayetinde dişini göstermekten çekinmeyen, cesur ancak inançları tarafından frenlenen bir insandır. Batı'dan yurduna geri dönmesiyle Attilâ'nın

¹⁷ Antik Çağ yazarlarının büyük savaşlar öncesinde komutanların ağızlarından çıkmışçasına aktardıkları uzun ve etkileyici konuşmalar birçok tarih yazarının yüzyıllar boyu örnekler sunduğu köklü bir geleneğe sahiptir.

aklı yeniden Doğu'ya kayar. II. Theodosius öldüğünden beri Doğu ona haraç vermeyi kesmiştir, hatta İmparator Marcianus'un Attila için "Ona verecek altınım yok ama demirim var" dediği söylenmektedir. Ancak Attilâ yıldızının Katalon Savaşı'ndan bu yana kaymakta olduğunun farkında değildir. Yaşadığı yıllar boyunca iki Roma'ya da korku salmış olsa da, sonuçta verdiği zarar Roma için sadece geçici olmuştur. Doğu'daki imparatorluk daha bin sene daha yaşayacak, Batı'dakinin sonu ise barbar kralların elinden değil, kendi eliyle gelecektir.

Iordanes'in yaşadığı yüzyılda büyük Hun konfederasyonu artık önceki yüzyılın bir olayıydı, ancak onun Attilâ üzerine yaptığı görkemli tasvir gösteriyor ki Attilâ ve Hunları Romalılarda korku ve hayranlık uyandırmaya devam eden izler bırakmıştı. Haldon'ın da altını çizdiği gibi (2008) Iordanes'in yaşadığı dönemde, imparator Doğu Romalı komutan Belisarius'un ordusunda 530 yılında Sassanilere karşı yapılan Dara Savaşı'nda Hun askerlerinin bulunduğunu biliyoruz. Belisarius aynı Hun askerlerini Afrika'daki Vandal krallığına karşı giriştiği mücadelede de kullanacaktı. Kısacası Iordanes'in zamanında tıpkı önceki yüzyıllarda olduğu gibi Hunlar Roma imparator portrelerinin basılı olduğu *solidi* için silahlarını Roma için sallamaya devam ediyorlardı. Ancak Iordanes bu Hunları kendi gözleriyle görüp o gözlemlerine dayanarak mı fiziksel tanımlamalar yapmıştır, yoksa bildiklerinin hepsini Priscus ve Ammianus gibi kendisinden önce yazmış yazarlara mı borçludur bilemiyoruz. Her hâlükârda Iordanes, eseri Gotlarla ilgili olsa ve amacı Gotların geçmişini övmek olsa da Hunlara oldukça tatmin edici miktarda yer vermiştir. 451'deki Katalon Savaşı'nın asıl galibinin de Iordanes için Got kralı Theodoric önderliğindeki Vizigotlar olması da bu yüzden şaşırtıcı değildir.

Sonuç

Hunlar 4. yüzyılın sonlarına doğru "ortaya çıktıklarında" yüzyıllar boyunca unutulamayacak izler bırakmışlardır. Bu izlerin çoğu günümüzde olumsuz olarak algılansa da, duruma ve koşullara kendilerini adapte etmesini bilmişler, Roma'nın başını sık sık ağrıtan sınırlardaki Cermen kavimlerini bir bir kontrolleri altına almışlar, Romalı komutanların bile savaşta aynı tarafta savaşmak için can atacağı bir askerî kültüre sahip olarak, hayranlık uyandırmışlardır. Hunlar, Roma'yı, özellikle de Batı Roma'yı son yıllarında derinden etkilemiştir. Bu öyle güçlü bir etkiydi ki Hun isminin kendisi bile korku uyandırmaya yeterli olabiliyordu. Flavius Aetius 432-33 yılındaki iç savaşta arkasında büyük bir Hun ordusu ile başkent Ravenna'ya döndüğünde imparator onun isteklerine boyun eğmekten başka bir çare bulamıyordu.

Üç farklı yüzyıldan üç farklı Hun imgesini ele alan yazarlar Ammianus Marcellinus, Priscus ve Iordanes'in Hunları bazı yerlerde birbirleriyle uyumsuz olacak şekilde farklı olsa da hepsinin bulunduğu ortak bir taraf vardır: Hunların

ne kadar büyük bir güce sahip oldukları ve büyük gücün yarattığı korku. Bu yazarlar ve burada değinilmeyen başka yazarlar Hunları ele alırken hepsinin tek bir amacı vardı. Bu amaç, Roma'nın sınırlarını ve "barbar" düşmanlarını bu kadar sarsabilen bilinmeyen yeni halkın kim olduklarıydı. Hunlar ne yer, nasıl savaşır gibi sorular Roma'daki yüksek rütbeli askerlerin ve saray görevlilerinin akıllarını meşgul ediyordu ve bu sorulara bu gibi yazarların eserlerinden cevaplar bulmaya çalışıyorlardı. Çünkü düşmanını tanımak savaşa bir adım önde başlamak demektir. Bu yazarlar ise ya kendi gözleriyle gördüklerini ve ya Hunlarla bir arada bulunmuş kişilerin aktardıklarını ya da öyle olduklarına inandıkları hikâyeleri oluşturup okuyucularına sunuyordu. Okuyuculara düşen iş ise bu bilgilerin arasında mantıklarına uydurabildikleri en "doğru" kısımları kabullenmekti.

Hunlardan bahseden kaynaklar hakkındaki en büyük şanssızlığımız, Hun krallarından biri olan Donatus'a 412 yılında gönderilen Romalı elçi Olympiodorus'un daha sonra Hunlar hakkında bilgiler verdiği tarih eserinin 18. fragmentinin kayıp olmasıdır. Zosimus onun Hunlar hakkında yazdıklarını V. kitabında kaynak olarak kullanmış olsa bu kayıp fragmentin içerdiklerinin yerini tutamayacak derecede zayıftır. Olympiodorus'un fragmenti kaybolmamış olsaydı, bugün Priscus ve Attilâ dönemi öncesi Hunların nasıl bir durumda olduklarını öğrenebilecek ve belki de Priscus'un aktardığı kadar objektif ve detaylı sayabileceğimiz bilgilere erişebilecektik.

Bugünün tarihçileri olarak Antik Çağ yazarlarının eserlerini okuduğumuzda onları bizden önce araştırıp yorumlayanlar sayesinde daha sağlıklı anlayabiliyoruz. Ammianus, Hunları "Bir evin çatısı nedir, bilmezler" diye tanımlarken biz yapılan tarih araştırmaları ve diğer tarihçilerin daha doğru olduğunda fikir birliğine varılmış eserleri sayesinde bunun yanlış olduğunu biliyoruz. Iordanes Hunların kökenlerini açıklamak için mitolojik bir hikâye yaratırken biz Iordanes'in bu anlatısının amacının okuyucusunda korku, merak ve heyecan uyandırma amaçladığını biliyoruz. Bilmediklerimiz ise yanlış ve doğru olduklarını bildiklerimizden çok daha fazla gözükmektedir: Hunların hâlâ hangi dili konuştuklarına açık bir cevap veremiyor; onların Hiung-nu'ların devamı olup olmadıklarını ve Attilâ sonrasındaki dönemde neden tarih sahnesinden ortaya çıktıkları gibi birden silindiklerini tatmin edici bir şekilde cevaplandıramıyoruz. Geç Antik Çağ kaynak bakımından Roma Cumhuriyeti ya da Erken İmparatorluk dönemi gibi tam kaynaklara sahip olamayan bir dönemdir. Birçok yazar dönem hakkında yazmasına rağmen bunların kimileri fragmentler hâlinindedir, kimileri ise birbiriyle çelişen ve daha sonra yazılan kaynaklardır. Bu olumsuz gerçeklerin üstüne yazılı bir kültürü olmayan bir halk da eklenince, Geç Antik Çağ ile Erken Orta Çağ tarihçisinin işi Hunlar ve Roma ile ilgili olunca, tarihin boşluklarını tahminlerle doldurmaktan geçmektedir. Bu

tahminleri güçlü kılacak olan ise, mevcut kaynakların satır aralarının dikkatle yorumlanmasında yatmaktadır.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

- Aristoteles. (1932). *Politics* (H. Rackham, Çev.). Londra.
- Augustinus. *Epistulae*. 24 Haziran 2015 tarihinde <http://www.augustinus.it/latino/lettere/index2.htm> adresinden erişildi.
- CIL. *Corpus Inscriptionum Latinarum*. (1853). (T. Mommsen, Ed.). Berlin.
- Cicero. (2008). *The Republic and the Laws* (N. Rudd, Çev.). New York: Oxford University Press.
- Herodotos. (2008). *The Histories* (R. Waterfield, Çev.). New York: Oxford University Press.
- Iordanes. (1882). *Romana et Getica. Monumenta Germaniae Historica Auctores Antiquissimi V*. (T. Mommsen, Ed.) içinde (ss. 54-138) Berlin.
- Livius. (1956). *The War with Hannibal: The History of Rome from Its Foundation, Books XXI-XXX* (B. Radis, Çev.). Londra: Penguin Classics.
- Marcellinus, A. (1874) *Rerum Gestarum Libri Qui Supersunt*. (V. Gardthausen, Ed.). Leipzig.
- Marcellinus, A. (2004). *The Later Roman Empire (AD 354-378)* (W. Hamilton, Çev.). Penguin Books.
- Priscus. (1841). *Fragmenta Historicorum Graecorum*. (K. Müller, Ed.) içinde (ss. 71-110) Paris.
- Zosimus. (1982). *New History* (R. T. Ridley, Çev.). Canberra.

İkincil Kaynaklar

- É. de la Vaissière, "Huns et Xiongnu," *Central Asiatic Journal*, 49 (2005b), 3-26.
- Eckhardt, S. (1996). Destanlardaki Attila. *Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila*, (G. Németh, Ed.) içinde (ss. 96-146). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Haldon, J. (2008). *The Byzantine Wars*. Gloucestershire: The History Press.
- Halsall, G. (2007). *Barbarian Migrations and the Roman West 376-568*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hunt, E. (1985). Christians and Christianity in Ammianus Marcellinus. *The Classical Quarterly*, 186-200.
- Ligeti, L. (1996). Asya Hunları. *Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila*, (G. Németh, Ed.) içinde (ss. 20-39). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maenchen-Helfen, O. J. (1973). *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*. University of California Press.
- Németh, G. (1996). Hunlar Hangi Dili Konuşurdu?. *Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila*, (G. Németh, Ed.) içinde (ss. 147-153). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nicolle, D. (1990). *Attila and the Nomad Hordes*. Oxford: Osprey Publishing.

- Schwarz, von F. X. (1900). *Turkestan, die Wiege der indogermanischen Völker*. Freiburg: im Breisgau Herder.
- Thompson, E. A. (1999). *The Huns*. Massachussets: Wiley-Blackwell.
- Váczy, P. (1996). Avrupa'da Hunlar. *Hunlar ve Tanrının Kırbağı Attila*, (G. Németh, Ed.) içinde (ss. 40-95). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wolfram, H. (2009). *Die Goten: Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*. C.H. Beck.

